

Формування податкової системи України відбувалось під значним впливом зарубіжних спеціалістів, які були недостатньо обізнаними з реальними умовами економіки, політики, соціальної сфери в країні. Реформи були поспішними, недостатньо обґрунтованими, непродуманими, непослідовними. З розвитком ринкових перетворень основні проблеми ставали все помітнішими. Стало зрозумілим, що податкова система на початковому етапі мала багато негативних рис, які не лише гальмували розвиток ринкових відносин, а й призвели до значного погіршення економічної ситуації, спаду виробництва, зростання тіньової економіки.

Все більше уваги звертали на себе помилки, допущені на початку реформ. До таких ми відносимо передчасне введення ПДВ, суто фіскальну спрямованість оподаткування доходів (прибутку) підприємств, значний прес з боку різноманітних нарахувань в цільові фонди, недостатню увагу до соціальних аспектів оподаткування фізичних осіб, недостатнє стимулююче використання ресурсних платежів, дискримінаційне ставлення до платників, свавілля з боку контролюючих органів.

Таким чином, ми лише коротко розглянули особливості етапів становлення податкової системи України. Кожен з цих періодів може дати певні уроки, підґрунтя для аналізу помилок, практичний досвід використання тих чи інших аспектів податкової системи. Все це необхідно використати під час проведення наступних податкових реформ.

Список літератури: 1. An Outline of Japanese Taxes 2003: <http://www.mof.go.jp>.

Надійшла до редакції 01.10.07

О. Є. Кухарев

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ВІДНОСИН З ВИКОНАННЯ ЗАПОВІТУ

Метою даної статті є визначення юридичної природи відносин, що виникають під час виконання заповіту. Визначити юридичну природу відносин з виконання заповіту можливо з урахуванням двох чинників: суб'єкта призначення виконавця заповіту та надання згоди останнім на таке призначення.

Протягом тривалого часу питання щодо юридичної природи відносин, які виникають під час виконання заповіту його виконавцем, були і залишаються дискусійними. Їх вирішення має велике наукове та практичне значення, адже це дозволить віднайти норми, що можуть бути застосовані за аналогією до відносин з виконання заповіту, визначити правовий статус виконавця заповіту та сприятиме розвитку відносин, що досліджуються в цій статті.

За час, що минув з прийняття нового Цивільного кодексу (далі – ЦК) України [1], юридична природа відносин з виконання заповіту ще не стала предметом спеціальних наукових досліджень та роз-

глядалася переважно на рівні розділів підручників і посібників. Є. О. Рябоконт визначає правовідношення, що виникає під час виконання заповіту, як цивільне правовідношення, ініціатором якого виступає, як правило, заповідач, за яким на фізичну або юридичну особу (виконавця заповіту) покладається обов'язок щодо здійснення комплексу дій, спрямованих на реалізацію положень, що містяться у заповідальному розпорядженні [2, с. 604]. С. Я. Фурса та Є. І. Фурса розглядають відносини з виконання заповіту як спадкові та одночасно договірні, оскільки при цьому, на їх думку, повинен існувати, по суті, договір доручення [3, с. 147–148].

На договірну природу відносин, що виникають під час виконання заповіту, вказує Т. О. Ариванюк. Причому йдеться лише про випадки, коли виконавця заповіту, згідно зі ст. 1287 ЦК, призначають спадкоємці. Автор не визначає тип (вид) цього договору, підкреслюючи тільки, що у таких випадках з виконавцем заповіту спадкоємці укладають цивільно-правову угоду про вчинення дій, спрямованих на забезпечення виконання волі заповідача [4, с. 1062].

Така неоднозначність вирішення проблеми щодо юридичної природи відносин з виконання заповіту спонукає до ретельного їх аналізу.

За чинним ЦК України виконавець заповіту може призначатися не тільки заповідачем, але й спадкоємцями, судом та нотаріусом і його згода на таке призначення може виражатися у різних формах. Згідно з ч. 2, 3 ст. 1289 ЦК України згода особи бути призначеною виконавцем заповіту, по-перше, може бути виражена на тексті самого заповіту або додана до нього, а по-друге, особа може подати до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяву про згоду бути виконавцем заповіту після відкриття спадщини. З цього випливає, що якщо в першому випадку особа є об'язаною в бажанні заповідача призначити її виконавцем заповіту та дає згоду на це при його посвідченні, то в другому випадку згода на призначення виконавцем заповіту висловлюється особою, вказаною у заповіті, вже після відкриття спадщини, тобто після смерті заповідача. Викладене може мати місце, зокрема, під час складення заповідачем секретного заповіту, посвідченого нотаріусом без ознайомлення з його змістом в порядку ст. 1249 ЦК. Із зазначеного вище, безумовно, випливає те, що юридична природа відносин, які складаються під час виконання заповіту його виконавцем, не може бути однаковою.

Аналіз норм ЦК України, що становлять інститут виконання заповіту, з урахуванням новел щодо суб'єкта призначення виконавця заповіту та форм вираження останнім згоди на таке призначення, дає підстави, як вже відзначалося, вказувати на неоднорідну юридичну природу відносин, що виникають при цьому.

Юридична природа відносин з виконання заповіту може бути як договірною, так і недоговірною, причому вони мусять не протиставлятися, а доповнювати одна одну.

Договірний характер відносин, що досліджуються, має місце перш за все у разі призначення виконавця заповіту заповідачем, який дає згоду на таке призначення в момент посвідчення заповіту. При цьому не має значення те, у який спосіб зафіксована ця згода (на тексті самого заповіту чи в окремій заяві, що додається до нього).

Про договірний характер цих відносин свідчить наступне. Як відомо, договору як юридичному факту (двосторонньому чи багатосторонньому правочину), властиві дві ознаки. По-перше, в договорі виявляється воля не однієї особи (сторони), а двох чи кількох, причому волевиявлення учасників за своїм змістом повинно збігатися і відповідати одне одному. По-друге, договір – це така спільна дія осіб, яка спрямована на досягнення певних цивільно-правових наслідків – встановлення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків [5, с. 18].

Висловлене заповідачем бажання призначити певну особу виконавцем заповіту є підстави розглядати як пропозицію укласти договір (оферту), згода ж другої сторони бути виконавцем заповіту свідчить про повне і безумовне прийняття (акцепт) зазначеної пропозиції. Отже, у правовідношенні, що розглядається, виявляється воля як заповідача, так і виконавця заповіту, а їх волевиявлення збігається і відповідає одне одному, що й свідчить про *домовленість* сторін. Спільна дія цих осіб спрямована на виконання заповідальних розпоряджень.

Визначившись з наявністю в даному випадку договору, необхідно дати відповідь і на питання про те, до якого типу (виду) відноситься цей договір. Важко при цьому погодитися з тими, хто вважає, що мова повинна йти про договір доручення [6, с. 7–8; 7, с. 242–244].

Договір доручення є підставою виникнення договірного представництва, сутність якого полягає в тому, що одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії, результати яких створюють, змінюють, припиняють цивільні права та обов'язки довірителя (ст. 1000 ЦК).

Натомість, діяльність виконавця заповіту виходить далеко за межі надання юридичних послуг, вона охоплює і фактичні послуги, пов'язані, зокрема, з діями інформаційного характеру, охороною та управлінням спадщиною, а також здійсненню розпоряджень заповідача немайнового характеру. Виконавець заповіту діє не від імені заповідача, якого на цей момент вже немає серед живих, а від власного імені, хоча і в чужих інтересах, а саме в ін-

тересах осіб, визначених волею заповідача. Особа ж, яка хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені, згідно з приписом, що міститься в ч. 2 ст. 237 ЦК України, не визнається представником. Таким чином, ця модель є неприйнятною для регулювання відносин, що виникають під час виконання заповіту.

Поділяючи в цілому позицію В. К. Дронікова про кваліфікацію договору, що укладається між заповідачем та виконавцем заповіту, як договору на користь третьої особи [8, с. 124], уявляється правильним, що використання моделі договору на користь третьої особи недостатньо для кваліфікації відносин, що виникають під час виконання заповіту, оскільки зазначена модель не може дати відповідь на питання про те, до якого типу (виду) відноситься цей договір.

Договір на користь третьої особи не може розглядатися як окремих самостійний вид договору, що породжує автономне договірне зобов'язання, змістом якого виступають суб'єктивні права та обов'язки боржника і кредитора. Договір на користь третьої особи слід розглядати як створену законодавцем юридико-технічну модель, спрямовану на вирішення лише одного питання: хто може вимагати виконання договору, укладеного сторонами?

Таким чином, призначення зазначеної моделі полягає в наданні можливості реалізації третьою особою, тобто особою, яка не є стороною у договорі, права вимагати його виконання від боржника. Така модель може використовуватися під час укладення різних видів самостійних договорів. Йдеться, наприклад, про договір страхування (ст. 985 ЦК), договір банківського вкладу (ст. 1063 ЦК), договір перевезення вантажу (ст. 909 ЦК) тощо.

Вирішуючи питання про те, який же договір має укладатися між заповідачем та виконавцем заповіту, слід погодитися із тим, що за типом він має бути договором про надання послуг. Так, дії виконавця заповіту щодо виконання волі заповідача відповідають ознакам послуг, до яких дослідники відносять наступні: мають нематеріальний характер, а їх результат не набуває уречевлюваного вигляду; тісно пов'язані з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій (здійснення певної діяльності); не збігаються із самими діями (здійсненням діяльності) виконавця, а існують як окреме явище – певне нематеріальне благо. Виходячи з цього, сама послуга визначається як певне нематеріальне благо, яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності [9, с. 267–268].

Дійсно, характер вчинюваних виконавцем заповіту дій, спрямованих на виконання волі заповідача (ст. 1290 ЦК), має нематеріальний характер, адже вони пов'язані з охороною спадкового майна, управлінням спадщиною, здійсненням певних дій інфор-

маційного та забезпечувального характеру та розпоряджень заповідача немайнового характеру, а результати зазначених дій виконавця заповіту не набувають уречевлюваного вигляду. Послуга, що надається виконавцем заповіту, пов'язана з його особою та процесом вчинення ним зазначених дій. Хоча ст. 1290 ЦК, яка встановлює повноваження виконавця заповіту, не містить правила про здійснення їх особисто виконавцем, це, без сумніву, впливає з того, що повноваження виконавця заповіту мають посвідчуватися документом, який видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини в порядку, встановленому Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженою наказом Міністерства юстиції України № 20/5 від 03.03.2004 р. [10].

Визначення договору про надання послуг, вміщене в ст. 901 ЦК, є, з одного боку, універсальним у тому розумінні, що воно придатне для усіх конкретних видів договорів цього типу (як понайменованих, так і непонайменованих), а з другого боку, це визначення є лише моделлю, яка містить ознаки договору з надання будь-яких послуг та розкриває сутність зобов'язання, що породжується ним. Згідно з цією моделлю, договір про надання послуг є взаємним та двостороннім, він може бути як оплатним, так і безоплатним.

Крім того, у гл. 63 ЦК вирішені питання щодо особистого виконання виконавцем будь-якого договору з надання послуг, строку дії такого договору, плати за договором про надання оплатних послуг та відшкодування виконавцеві фактичних витрат за договором про безоплатне надання послуг, а також питання про відповідальність виконавця за порушення договору та про підстави і наслідки його розірвання. Згідно з приписом ч. 2 ст. 901 ЦК усі положення, що містяться в главі ЦК, присвяченій загальним положенням про послуги, можуть застосовуватися до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання, що породжується ними.

Не викликає жодних сумнівів і те, що до договорів про надання послуг, у тому числі і договорів, непонайменованих в актах цивільного законодавства, можуть застосовуватися відповідні положення ЦК, що містяться в главах 52, 53, присвячених загальним положенням про договір.

Отже, можна стверджувати, що чинний ЦК створив належне підґрунтя для укладення особами різноманітних договорів, спрямованих на надання послуг, не передбачених ним як найменованих договорів. До них відноситься і договір про виконання заповіту, що укладається між заповідачем та виконавцем заповіту. Зазначений договір є консенсуальним, може бути як безоплатним, так і оплатним. Так, заповідач має право встановити в заповіті те

майно (в натурі або в грошах), яке виконавець заповіту одержуватиме зі складу спадщини як плату за виконання своїх повноважень (ч.1 ст.1291 ЦК), що, безумовно, свідчить про оплатний характер договору про виконання заповіту. Однак, плата виконавцеві заповіту може бути і не встановлена заповітом, що, в свою чергу, характеризуватиме цей договір як безоплатний.

Далі слід зупинитися на особливостях цього договору з урахуванням його укладення та виконання в площині спадкових правовідносин.

Договір про виконання заповіту належить до односторонніх договорів. Причому встановлення або невстановлення плати виконавцеві заповіту за виконання ним своїх повноважень не вплине на зміну кваліфікації цього договору як одностороннього. Дійсно, заповідач має право визначити в заповіті плату виконавцеві заповіту за виконання ним своїх повноважень. Проте, оскільки зобов'язання за цим договором виникає в момент відкриття спадщини (смерті заповідача або оголошення його померлим), заповідач як сторона за договором об'єктивно позбавляється можливості виконувати будь-які дії на користь виконавця заповіту в силу своєї смерті, що, безумовно, свідчить про односторонній характер договору.

Натомість, встановлення в заповіті плати виконавцеві заповіту призведе до покладання на спадкоємців обов'язку, зміст якого залежатиме від наступного. У випадку володіння спадкоємцями спадковим майном в момент відкриття спадщини на них покладається активний обов'язок передати виконавцеві заповіту встановлене в заповіті майно в натурі або грошах із складу спадкової маси як плату за виконання своїх повноважень. Навпаки, коли спадкоємці не володіють спадковим майном, на них покладається пасивний обов'язок утриматись від перешкоджання в отриманні виконавцем заповіту такої плати.

З урахуванням того, що договір про виконання заповіту укладається за життя заповідача, а зобов'язання, що породжується ним, здійснюється виконавцем заповіту після смерті заповідача (оголошення його померлим), договір про виконання заповіту слід віднести до договорів (двосторонніх правочинів), щодо яких правові наслідки пов'язуються з настанням певної обставини (ст. 212 ЦК). Мова йде про так звані умовні правочини. У даному випадку такою обставиною (умовою) виступає відкриття спадщини, яке пов'язується зі смертю спадкодавця або оголошення його померлим (ст. 1220 ЦК). Зазначена обставина (умова) носить відкладальний характер, а тому виникнення прав та обов'язків сторін за цим договором відкладається на майбутнє і залежить від її настання.

Договір про виконання заповіту є договором, укладеним на користь третьої особи (третіх осіб). Такою особою (особами) є

спадкоємці, визначені в заповіті. Характеризуючи цей договір як договір на користь третьої особи (третьох осіб), слід вказати на дві обставини, що заслуговують на увагу.

По-перше, хоча за законодавчими приписами виконавець заповіту зобов'язаний забезпечити одержання частки у спадщині особами, які мають права на обов'язкову частку у спадщині (п. 6 ч. 1 ст. 1290 ЦК), такі особи не можуть вважатися третіми особами, на користь яких був укладений договір між заповідачем та виконавцем заповіту. Адже ці особи були позбавлені заповідачем права спадкування за заповітом і вони отримують частку спадщини, визначену законом, незалежно від змісту заповіту, тобто поза волею заповідача. Не можуть вважатися третіми особами, на користь яких був укладений договір між заповідачем і виконавцем заповіту, і відказоодержувачі. Такий висновок випливає з того, що хоча виконавець заповіту, згідно з ч. 2 ст. 1290 ЦК, зобов'язаний забезпечити виконання спадкоємцями дій, до яких вони були зобов'язані заповітом, таке забезпечення не завжди є можливим. Це є неможливим у разі смерті відказоодержувача, що сталася до відкриття спадщини (ст. 1239 ЦК). Оскільки відповідно до ч. 3 ст. 1238 ЦК спадкоємець, на якого заповідачем покладено заповідальний відказ, зобов'язаний виконати його лише у межах реальної вартості майна, яке перейшло до нього, з вираженням частки боргів, що припадають на це майно, певні труднощі виникають, коли розмір цих боргів є завеликим через те, що спадкоємець спочатку повинен задовольнити вимоги кредиторів.

Нарешті, неможливо забезпечити виконання спадкоємцем дій, до яких він був зобов'язаний заповітом у разі, коли такий спадкоємець відмовляється від прийняття спадщини, а інших спадкоємців за заповітом немає. Це пов'язано з правилом, викладеним у ч. 4 ст. 1275 ЦК, відповідно до якого якщо на спадкоємця за заповітом, який відмовився від прийняття спадщини, було покладено заповідальний відказ, обов'язок за ним переходить до інших спадкоємців лише за заповітом, що прийняли спадщину. На підтвердження того, що відказоодержувачі не можуть розглядатися як треті особи, на користь яких укладається договір, свідчить і зміст ст. ст. 1292, 1293 ЦК, що визначають коло осіб, перед якими виконавець заповіту зобов'язаний звітувати та яким належить право оскаржувати дії виконавця заповіту, оскільки серед них немає відказоодержувачів.

До третіх осіб, на користь яких укладається договір, не можуть бути віднесені і спадкоємці за законом, які мають право успадкувати ту частину спадщини, яка не була охоплена заповітом, хоча згідно з ч. 1 ст. 1284 ЦК виконавець заповіту повинен вживати заходів щодо охорони всієї спадщини. Спадкоємці за законом не є третіми особами, на користь яких укладається договір через те,

що останні успадковують майно поза волею (а в деяких випадках і всупереч волі) заповідача. Невипадково спадкоємцям за законом одночасно надано право призначити іншу особу, яка вживатиме заходів щодо охорони частини спадщини, що спадкується за законом (ч. 2 ст. 1284 ЦК).

По-друге, у зв'язку з тим, що одна зі сторін договору на користь третьої особи (заповідач) на момент відмови третьої особи від права, наданого їй за договором (відмови спадкоємця від прийняття спадщини) вже не є живою, не настають наслідки, передбачені ч. 4 ст. 636 ЦК, оскільки це суперечить суті укладеного договору. Правові ж наслідки відмови від прийняття спадщини визначені в ст. 1275 ЦК. Викладене красномовно свідчить про те, що договірні засади під час здійснення виконавцем своїх повноважень зазнають впливу, обумовленого особливістю спадкових відносин.

Далі необхідно зупинитися на змісті договору, що розглядається. Зміст договору, згідно зі ст. 628 ЦК, становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Отже, змістом договору є, як вірно відзначає М. М. Сібільов, ініціативні та обов'язкові умови [11, с. 99]. Це повністю узгоджується з дією принципу свободи договору, однією зі складових якого є вільне визначення сторонами умов договору з урахуванням вимог актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості (ст. 627 ЦК).

Що ж стосується обов'язкових умов договору про виконання заповіту, то слід зауважити, що обов'язковою умовою будь-якого договору має бути умова про предмет договору, оскільки саме вона визначає сутність зобов'язання, що породжується укладенням договором (сутність відносин між сторонами). Крім того, з формальної сторони обов'язковою умовою може вважатися будь-яка умова, закріплена в актах цивільного законодавства (передусім в ЦК) стосовно конкретного виду понайменованого договору. Але при цьому слід керуватися правилами, вміщеними в ст. 6 ЦК щодо співвідношення в договірній сфері актів цивільного законодавства і договору. Найважливішим серед них є правило, за яким сторони в договорі можуть відступати від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Зазначене пов'язане з тим, що договірним відносинам в сфері приватного права притаманним має бути саморегулювання.

При саморегулюванні сторони можуть діяти виключно на свій розсуд і не вважаються пов'язаними імперативними приписами актів цивільного законодавства [12, с. 56–61]. З цього загального правила є й виключення, передбачені в ч. 3 ст. 6 ЦК. Сторони в договорі не можуть відступати від положень актів цивільного за-

конодавства, якщо в них прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень цих актів впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами. Викладене правило значно звужує питому вагу обов'язкових умов навіть понайменованих договорів. Що ж стосується непонайменованих договорів, то їх зміст складають виключно ініціативні умови, тобто умови, запропоновані і погоджені сторонами на власний розсуд. Причому сторони, формулюючи умови договору, можуть використовувати відповідні положення ЦК.

У той же час зміст ст. ст. 1291, 1292, 1293, 1294 ЦК, що стосуються права виконавця заповіту на плату за виконання своїх повноважень та відшкодування витрат, зроблених ним для охорони спадщини, управління нею та виконання заповіту; обов'язку виконавця заповіту звітувати про дії, які були ним вчинені щодо виконання заповіту; права на оскарження дій виконавця заповіту; строку чинності повноважень виконавця заповіту, не може розглядатися як обов'язкові умови договору про виконання заповіту, адже прямо встановлені законом і, відповідно, немає необхідності додаткового їх формулювання в договорі. Таким чином, обов'язковою умовою договору про виконання заповіту є умова про предмет договору.

Цілком зрозумілим є те, що сторони можуть за взаємною згодою сформулювати в договорі також інші його умови (ст. ст. 6, 627 ЦК).

Договірний характер мають і відносини, що виникають під час виконання заповіту особою, яка не входить до кола спадкоємців за заповітом, призначеною за ініціативою спадкоємців в порядку ст. 1287 ЦК. Це може мати місце у випадках, коли заповідач, склавши заповіт на користь декількох спадкоємців, не призначив особу, що буде його виконувати, або особа, яка була призначена ним, відмовилася від виконання заповіту або була усунена судом від виконання заповіту та за умови, що спадкоємці досягли згоди про призначення виконавцем заповіту конкретної особи, яка не входить до їх складу та висловила згоду на таке призначення.

У такому випадку аналогічно може бути використаний запропонований вище вид договору – договір про виконання заповіту. Але при цьому йому притаманні наступні особливості. Замовником в договорі про виконання заповіту буде не заповідач, а спадкоємці за заповітом. Цей договір буде договором, укладеним не на користь третьої особи, а на користь його сторін. Він не відноситься до умовних правочинів.

Характеризуючи договір про виконання заповіту у випадку призначення виконавця заповіту за ініціативою спадкоємців у порядку ст. 1287 ЦК, варто підкреслити, що необхідною передумовою укладання такого договору є досягнення згоди між самими

спадкоємцями щодо кандидатури виконавця заповіту. У разі ж недосягнення такої згоди, виходячи із змісту ч. 3 ст. 1287 ЦК, питання вирішуватиметься в судовому порядку.

У всіх інших випадках, а саме коли: пропозиція щодо можливого виконавця заповіту міститься в секретному заповіті; виконання заповіту здійснюється спадкоємцем, а також у випадках, коли призначення особи виконавцем заповіту здійснюється судом чи нотаріусом, договірні засади при виконанні заповіту призначеною особою відсутні.

Хоча у випадку складення секретного заповіту сам заповідач в заповіті висловив бажання про покладання повноважень виконавця заповіту на конкретну особу, договірні засади відсутні через те, що за життя заповідача між ним та цією особою не існувало домовленості щодо здійснення останньою дій, спрямованих на виконання заповіту.

Відсутні договірні засади і у разі виконання заповіту спадкоємцем, оскільки таке може мати місце, коли ні заповідач, ні жодна з осіб, що має право на призначення виконавця заповіту, не вирішують питання про виконання заповідальних розпоряджень.

Немає місця для договірних засад і у випадку, коли виконавець заповіту призначається судом. Адже саме відсутність згоди між декількома спадкоємцями, визначеними в заповіті, є підставою для призначення виконавця заповіту за вимогою одного з них. Наявність такої згоди між спадкоємцями, як вже відзначалося вище, свідчить про наявність договірних засад між ними та виконавцем заповіту.

Відсутні договірні засади і у випадках, коли виконавець заповіту призначається нотаріусом. Це стосується і ситуації, коли спадкоємцем за заповітом призначена лише одна особа, інтереси якої вимагають призначення виконавця заповіту, незважаючи на те, що останній або не був призначений заповідачем, або призначений ним виконавець заповіту відмовився від виконання чи був усунений судом, а також ситуації, коли за заповітом існує декілька спадкоємців, інтереси яких вимагають призначення виконавця заповіту, незважаючи на те, що він не був призначений заповідачем, або призначений ним виконавець відмовився від його виконання чи був усунений судом, а самі спадкоємці не скористалися наданим їм ч. 2 ст. 1287 ЦК правом на призначення виконавця заповіту.

В усіх зазначених вище випадках відносини, що складаються під час виконання заповіту, носять недоговірний зобов'язальний характер. Кредитором при цьому виступатиме спадкоємець (спадкоємці), призначений (призначені) заповідачем у заповіті, а боржником – виконавець заповіту.

Зобов'язання, що розглядається, слід віднести до позадоговірних зобов'язань, що виникають із односторонніх правочинів. Провірність такого підходу свідчить те, що даному зобов'язанню притаманні особливості зобов'язань такого роду. Йдеться, як підкреслював О. С. Іоффе, про те, що для їх реалізації необхідна сукупність юридичних фактів – як подій, так і дій, включаючи односторонні правочини, які виходять від осіб, до яких вони звернені. Центральне місце в такому складі посідає первісний односторонній правочин, який має не лише правостворююче, а й регулятивне значення, оскільки визначає зміст майбутнього зобов'язання [13, с. 779]. Слід погодитися з В. В. Плехановою, що юридичним фактом, який посідає центральне місце у юридичному складі, що породжує дане зобов'язання, є заповіт [14, с. 282].

Проведене в даній статті дослідження щодо юридичної природи відносин з виконання заповіту дозволяє зробити наступні висновки:

1) юридична природа відносин з виконання заповіту неоднорідна та може бути як договірною, так і недоговірною, що обумовлено способом призначення виконавця заповіту та формою вираження останнім згоди на таке призначення;

2) договірний характер відносин з виконання заповіту має місце у разі призначення заповідачем виконавця заповіту, який дає згоду на таке призначення в момент посвідчення заповіту. Крім того, договірний характер мають відносини, що виникають під час виконання заповіту особою, яка не входить до кола спадкоємців за заповітом, призначеною за ініціативою спадкоємців;

3) договір про виконання заповіту слід віднести до договорів про надання послуг. У випадку призначення заповідачем виконавця заповіту, який дає згоду на це в момент посвідчення заповіту, договір про виконання заповіту укладається на користь третіх осіб – спадкоємців за заповітом. Причому спадкоємці за законом, відказоодержувачі та особи, що мають право на обов'язкову частку у спадщині, не можуть вважатися третіми особами, на користь яких укладається цей договір;

4) у разі призначення виконавця заповіту в секретному заповіті, нотаріусом, судом мають місце зобов'язальні недоговірні правовідносини, в яких боржником виступатиме виконавець заповіту, а кредитором – спадкоємці.

Список літератури: 1. Цивільний кодекс України // ВВР України. 2003. № 40–44. Ст.356. 2. Цивільне право України: Підручник: У 2 кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. 2-ге вид., допов. і перероб. К., 2005. Кн. 2. 3. Фурса С. Я., Фурса С. І. Спадкове право. Теорія та практика. Навчальний посібник. К., 2002. 4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. 2-е вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К., 2006. Т. II. 5. Зобов'язальне право: теорія і практика. Навч. посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць та ін.; За ред. О. В. Дзери. К., 1998. 6. Гольмстен А.Х. О душеприказчиках. Сравнительное исследова-

ние. СПб., 1874. 7. Гордон А. Представительство в гражданском праве. СПб., 1879. 8. Дроников В.К. Наследственное право Украинской ССР. К., 1974. 9. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К., 2004. Т. 2. 10. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України // Офіційний вісник України. 2004. №10. Ст.639. 11. Сібільов М. Зміст цивільно-правового договору // Вісник Академії правових наук України. 2003. № 1(32). 12. Сібільов М. М. Співвідношення актів цивільного законодавства і договору та базові моделі регулювання договірних відносин за чинним Цивільним кодексом України // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 4 (12). 13. Иоффе О. С. Обязательственное право. М., 1975. 14. Плеханова В. В. Вопросы теории и истории исполнения завещаний в гражданском праве России / Актуальные проблемы гражданского права. Вып. 5. Сб. статей. Под ред. проф. Витрянского В. В. М., 2002.

Надійшла до редколегії 31.10.07

Д. О. Бондаренко

НАБУТТЯ (ПРИДБАННЯ) ТА ВИНИКНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЯК РІЗНІ ПРАВОВІ ЯВИЩА

Сучасний термінологічно-мовний матеріал чинних правових актів, передовсім кодексів, а також усіх інших нормативних актів України є складним, багатоплановим, характеризується новизною понятійного апарату. Навіть з огляду на власне фізичний обсяг останнього, можна стверджувати, що він являє собою безпрецедентне явище в українській правничій мові. Будучи певною мірою професійним «обличчям» вітчизняної нормотворчої діяльності, термінологічно-мовний матеріал висвітлює її досягнення і невдачі. Для запобігання невдачам потрібний цілий комплекс лінгвістично-правових досліджень та термінологічних напрацювань. Досвід комісії з питань правничої термінології, створеної у серпні 1995 р., показав, що розгортання процесу кодифікації українського законодавства потребує не тільки удосконалення методологічних засад лінгвістично-правового опрацювання правових текстів, а й єдиного підходу до здійснення термінологічно-мовних робіт, системного усвідомлення суті й характеру їх предмета.

Особливої гостроти це питання набуло під час кодифікації – підготовки проектів Цивільного, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України, оскільки йшлося про виявлення сотень правових понять, що явно чи приховано потребували термінологічної корекції, та винайдення відповідних засобів для їх адекватного відтворення [1]. Значною мірою воно зачепило й цивільне законодавство, де існує велика кількість термінів, які потребують уточнення у зв'язку з труднощами при їх вживанні. Це стосується, зокрема, таких понять, як «*набуття*» права власності (далі – *набуття*), «*придбання*» права власності (далі – *придбання*) та «*виникнення*» права власності (далі – *виникнення*), які інколи отожднюються як у цивільно-правовій науці, так і на практиці. Причиною цього є відсутність їх понятійно-термінологічного роз-